

Культура 10

11-15-2025

Тиждень #11

Лекція #2:

Малярство княжої доби

(початок – прозірки 47)

Завдання (з книжки *Українська Культура II*):

Прочитати:

Лекція #3:

Візантійський стиль: ікони, іконостаси

ст. 17 - 21.

Виконати:

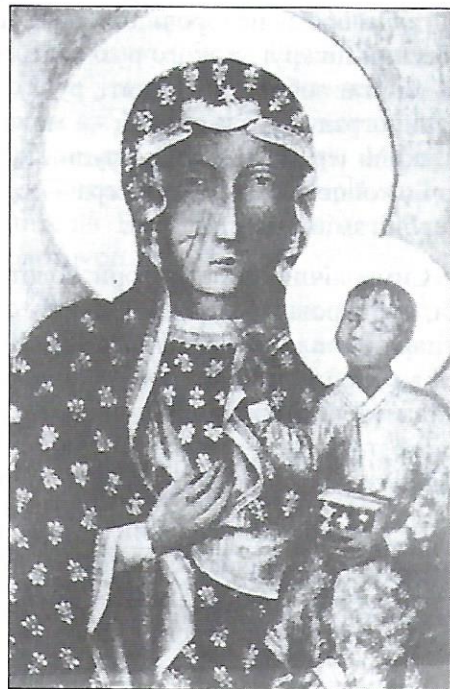
Написати відповіді на завдання «Закріплення» питання 1-5 на ст. 21-22 в книжці *Культура II*.

ВІЗАНТІЙСЬКИЙ СТИЛЬ: ІКОНИ, ІКОНОСТАСИ

Оскільки українська церква належить до східної — візантійської, гілки християнства і прийняла християнство з Візантії, то в церковному мистецтві України переважає візантійський стиль. Саме він і знайшов відповідь на дуже непросте питання — як же зобразити на іконах Бога та святих, які перебувають на небі. Адже за християнським вченням людське тіло є джерелом гріха й упадку. Виникає потреба зобразити Ісуса Христа, Божу Матір і святих в якихось не зовсім реальних формах, а при цьому передати відчуття високої святости.

Чудотворна ікона Богородиці вивезена з Вишгорода до Володимира в Росії.

Чудотворна ікона Богородиці, взята з церкви в Белзі до польського монастиря в Ченстохові.

Характерним для візантійського стилю є існування певних правил (канонів) зображення постатей та всіх інших предметів. Так, за візантійським стилем постаті святих зображаються не зовсім реалістично. Вони стоять у штивній, фронтальній позі, обернені лицем до нас із поглядом очей або на центральну постать в картині або прямо на нас, ніби говорять: “Ми вже тут, де життя вічне... А де прямуєш ти, людино? Чи живеш згідно з Божими заповідями?”

Тіла святих повністю закриті одягом, крім лиця і кінців рук та ніг. Одяг лежить у складках, що нагадує, яким повноцінним і змістовним було їхнє життя на службі Богові й людям.

Вираз обличчя кожного святого сповнений якогось віддаленого, потойбічного змісту й мудрости. Лице аскетичне, ніс тонкий і подовгастий на згадку того, що молитвою і постом досягається святости. На обличчі відсутні емоції, адже святі не проймають земними справами. Очі великі; вони ніби випромінюють з самої глибини душі якусь невідому нам внутрішню енергію, що проникає в серце кожного віруючого. Уста, навпаки, малі на знак покори перед Богом. Тіло, включно з пальцями, худе і витягнене, як полум'я свічки. Взагалі, в образі святих якнайменше того, що нагадує дійсне людське тіло.

Подібно і предмети не відтворювані у зовсім реалістичних формах. Переважно вони виконують ролю символу. Наприклад, зірка на чолі Матері Божої пригадує про її непорочність, коло або еліпса означають всесвіт і вічність, небесний півкруг, з якого розходяться промені символізує Боже присутність, яка огортає зображені постаті, рука, простягнута з неба — Боже благословення, виноград — віру, голуби — молитву, пава — християнську громаду, гострі схили гір — надмірну трудність дістатися до неба і неможливість цього без Божої помочі, темна печера — світ, де нема Бога і де перебувають пропаші душі, змії — сатану і т.д.

Символічними є і кольори: золотий символізує небесне царство і його велич, пурпуровий — царську владу, синій, коли вживається в еліпсі — небесне царство, а коли не в еліпсі — земний світ та невинність, зелений — земне буття і скромність, чорний — смерть, червоний — переможну Господню силу та мучеництво, а білий — чистоту, радість, нове життя після воскресіння. Золоте тло вказує на те, що подія відбувається позачасово; золото також символізує Божественне світло, що оживлює світ.

В Україні візантійський стиль зазнав деяких змін і так створились свої українські особливості візантійського мистецтва. На грецьких іконах постаті мають суворі обличчя з різким поглядом, а українські мистці надали їм більш лагідного й теплого виразу.

ІКОНА

Ікона — це у візантійському мистецтві зображення Ісуса Христа, Богородиці, святих або подій із Святого Письма, виконане на дошці, рідше на кам'яній або металевій плиті, як також в емалії й мозаїці. Ікона є предметом релігійного шанування.

Ікони виконують спеціальною технікою за традиційними приписами. Спочатку дошку покривають кількома шарами левкасу (альябастер з клеєм). На дошці роблять рисунок і замальовують його яйцевою темперою, а на задньому пляні накладають позолоту. В кінці покривають ікону лаком із олії.

*Волинська богоматір.
Кінець XIII — початок XV ст.*

Найперші ікони виконували енкавстикою, себто восковими фарбами, а сьогодні вживають і олійні фарби.

Перші ікони в Україні були грецького походження. Найстаріші українські ікони, що збереглися до наших часів, походять із XI і XII ст. Українці завжди мали велику пошану й любов до ікон, тому їх в Україні багато; 180 із них є чудотворними.

Найчастіше зображають на іконах Богородицю із дитячком Ісусом на руках, оскільки в Україні був дуже поширений культ Божої Матері. Також є багато ікон Ісуса Христа в постаті учителя. Із святих найбільше є ікон св. Миколая Чудотворця, Івана Хрестителя, Архистратига Михаїла, мучеників Юрія і Димитрія, святих учителів Василя Великого та Івана Золотоустого.

Ікони часто ставали предметом дарування. Візантійські цісарі, наприклад, подарували нашим князям чи-

мало ікон. Деякі з них мали бути виконані ще євангелистом Лукою.

Ікони часом ставали і предметом воєнної здобичі. З України захоплено і вивезено такі славні ікони Божої Матері з малим Ісусом на руках:

— Вишгородську ікону, звану “Володимирська”, яку в 1155 р. Захопив з Вишгорода, біля Києва, суздальський князь Андрій Боголюбський (через кілька років він напав на Київ і зруйнував його). Її росіяни вважають своєю національною іконою;

— Белзьку, яку поляки забрали з міста Белз (недалеко Львова) і поставили у Ченстохові. Ця ікона стала для поляків національною цінністю.

Найславніші українські ікони такі: Ігоревська, Печерська (припускають створена преподобним Алімпієм), Чернігівська, Почаївська, Холмська, Зарваницька, Гошівська, Жиривицька (нині в Римі), Тербовельська (нині у Львові), Марія Повч (нині у Відні), Покрови з Січової церкви на Запоріжжі та ін.

ІКОНОСТАС

Іконостас — це стіна або перегородка, покрита іконами, яка відділяє святилище (частину церкви, в котрій знаходиться вівтар) від храму вірних (частину церкви, в якій моляться вірні). Іконостас відокремлює два світи — світ видимий (людини) і світ невидимий (Бога). Він символізує Страшний Суд та історію спасіння людства.

Іконостас у церкві Воздвиження Чесного Хреста Києво-Печерської Лаври.

Ранні іконостаси в Україні були одноярусними — одноповерховими (іконостас Софійського собору у Києві, наприклад, таким і залишився). З XIV-XV ст. в Україні поширився багатоповерховий іконостас. Ці іконостаси переважно мають від 3 до 6 ярусів (рядів), в діяспорі 1-3 ряди.

Іконостас має три входи (“ворота”), які закривають дверцями. Середній вхід звать “царськими воротами”, а два бічні — “дияконськими воротами”. Вся будова оздоблена різьбленою орнаментациєю (переважно виноградною лозою із гронами винограду), яка часто є золоченою.

Повний іконостас має понад 50 ікон. Ікони розміщують на іконостасі за встановленим порядком: *

У першому ряді, направо від царських воріт — ікона Христа-Учителя, далі, направо від дияконських воріт — ікона святого або події, яким посвячена церква. По лівій стороні царських врат — ікона Божої Матері з Божим Дитятком, а зліва від других дияконських воріт — ікона одного з найбільш шанованих народом святих (напр. св. Миколая або Юрія);

На самих дверях царського входу є малі ікони Благовіщення з архангелом Гавриїлом і чотирьох євангелістів. На правих дияконських дверях є ікона св. Стефана Первомученика, а на лівих дияконських дверях — ікона св. Архистратига Михаїла;

У другому ряді ікон: над царськими воротами є образ Тайної Вечері, а по обох боках образи 12 головних подій з життя Христа та Богородиці (і одночасно головних празників церкви);

У третьому ряді є ікона Христа на троні, а по обох боках — ікони 12 апостолів;

У найвищому, четвертому ряді, є ікони 12 старозавітних пророків. Іконостас завершує Розп'яття.

В Україні є багато високомистецьких іконостасів. Два з найкращих знаходяться в Національному Музеї у Львові — іконостас з церкви св. П'ятниці у Львові та з церкви в селі Богородчани. Чудові барокові іконостаси у київському військовому соборі св. Миколая і в Золотоверхому Михайлівському соборі були знищені більшовиками разом з самими церквами в середині 1930-их років.

Пояснення слів

аскетичний — ascetic

обряд — rite, ritual

подовгастий — longish

покора — humility

прославляти — to glorify

складний — complex

Страшний Суд — Last Judgment

схил — slope

царський — royal

ікона — icon or holy painting

пава — peacock

поза — posture

лак — varnish

складка — folding

скромність — humbleness

суворий — severe, strict

фронтний — frontal

чудотворний — miraculous

Закріплення 23

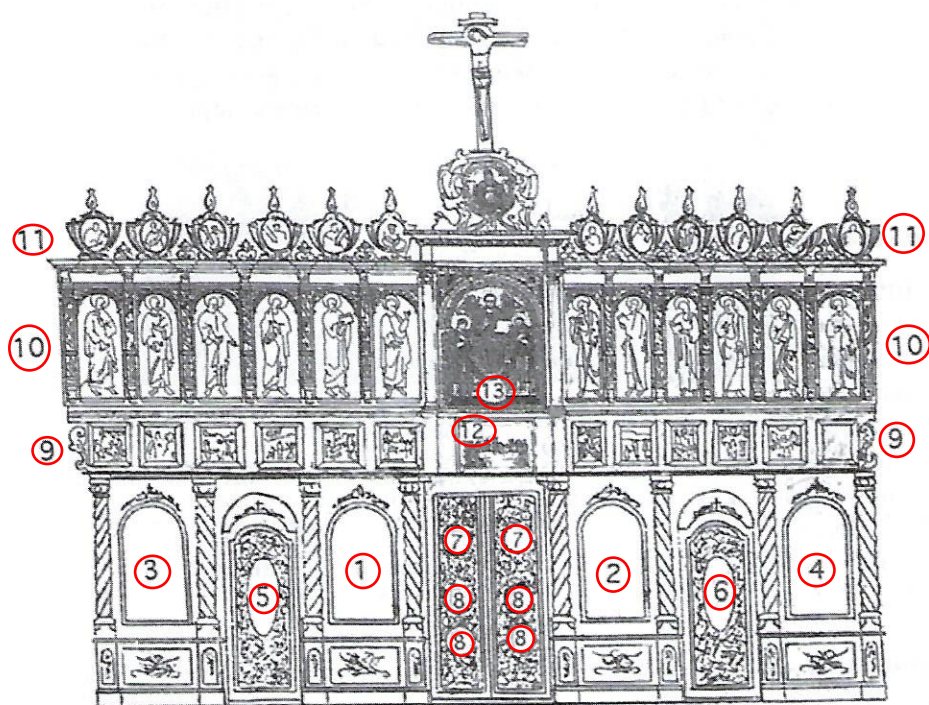
1. Чому постаті святих у візантійському релігійному мистецтві худі та немов виснажені? 1

2. Як звичайно стоять постаті святих у візантійському мистецтві? 2
3. Чому очі в них великі; чому уста в них малі; чому ніс тонкий і подовгастий; чому на обличчі постатей відсутні емоції? 4
4. Поясніть символіку, яка зустрічається на візантійських іконах: зірка на чолі Матері Божої; виноград; пава; голуби; коло або еліпса; трикутник; хрест; гострі схили гір; золоте тло. 9
5. Поясніть символіку кольорів візантійських ікон: червоний; чорний; зелений; синій (коли вживається в еліпсі); синій (коли не в еліпсі); пурпуровий; білий. 7

Творче домашнє завдання

Зробіть порівняння візантійської ікони з релігійним малюнком, створеним маляром у Західній Європі. Для виконання цієї вправи зверніться до репродукцій ікон у додатку до цього підручника і знайдіть релігійні малюнки будь-якого західноєвропейського маляра (наприклад Рафаеля).

Ваше порівняння повинно включати такі аспекти, як: спосіб, яким представлені постаті, до якої міри постаті зображені реалістично, тло та кольори.

Напишіть за цифрами теми ікон в іконостасі.